

VASTAKYSYMYS KYSYMYKSENÄ JA VASTAUKSENA

Salli Kankaanpää

Abstract: A counterquestion is a question which speaker B gives as a response to speaker A's question. The function of a counterquestion in a conversation is to be a pre-answer. It helps B to understand A's question by giving A a possibility to repair his question so that B can answer it. By means of a counterquestion it is also possible for B to make sure that his answer will be correct. Sometimes A can guess the answer to his question from B's counterquestion. Then both A's answer to B's counterquestion and B's answer to A's initial question are elliptical. However, the counterquestion functions as an answer only when both A and B treat it as an answer. So the counter question primarily pre-checks the conditions of the answer, and only secondarily functions as an answer itself.

1. Aluksi

Kysymyksen jälkeen odotuksenmukainen, tunnusmerkitön reaktio on pyydetyn tiedon antava vastaus (ks. esim. Levinson 1983: 336):

A: kysymys
B: vastaus

Goffmanin (1976: 301) mukaan odotuksenmukainen vastaus osoittaa, että vastaaja on kuullut kysymyksen ja hyväksyy sen. Joskus kuulija ei kuitenkaan vastaa, vaan esittää itse kysymyksen:

A: kysymys (K1)
--> B: kysymys (K2)

Tällaista B:n kysymystä nimitän vastakysymykseksi. Oletan, että vastakysymys reaktiona kysymykseen on toisin kuin vastaus selvästi tunnusmerkkinen ja että sitä käytetään vain silloin, kun vastausta ei syystä tai toisesta voida antaa. Tarkastelen seuraavassa vastakysymysten tehtäviä kahdesta keskustelun sujumisen kannalta tärkeästä näkökulmasta, nimittäin lausuman tulkinnan ja korjaamisen kannalta. Lisäksi pohdin, millä ehdoin vastakysymys on tulkittavissa vastaukseksi. Tulokset olen saanut tutki-

malla empiirisesti aidoista puhetilanteista kerättyä aineistoa.¹ Metodini muistuttaa etnometodologista keskusteluanalyysia sikäli, että pyrin tulkitsemaan kunkin vastakysymyksen tehtävän keskustelijoiden reaktion perusteella (ks. Sacks ym. 1978: 44).

2. Vastakysymys kysymyksen tulkinnan apuna

Sperberin ja Wilsonin (1986) mukaan kommunikaatio on mahdollista, koska kuuliija pyrkii joka lausumalle löytämään relevantin tulkinnan. Relevantin tulkinnan löytäminen edellyttää kuitenkin tilanteen mukaan tietyn määrän yhteistä tietoa. Ellei yhteistä maaperää ole tarpeeksi, kuuliija ei pysty löytämään relevanttia tulkintaa, vaikka sellaista etsisikin. Tällöin hän voi pyytää puuttuvaa tietoa puhujalta (vrt. Churchill 1978: 90 - 100; Stenström 1984: 59 - 60).² Kuuliija käyttää hakukysymystä, ellei hän löydä mitään relevanttia tulkintaa. Jos hän sen sijaan pystyy tekemään jonkin tulkinnan, hän voi tarkistaa sen korrektiuden joko/tai -tyyppisellä vastakysymyksellä.

B voi kysyä vastakysymyksen ensinnäkin siksi, ettei kuule A:n kysymystä kunnolla. Tällöin hän vastakysymyksen avulla pyytää A:ta toistamaan, kuten esimerkissä 1.³

1)

[Saila ja Jukka eri huoneissa. Saila panee pyykkiä koneeseen. Keskustelun alku.]

K1 Saila: tarviiko näihin jukka laittaa huuhteluainetta?

K2 Jukka: mitä?

V2 S: että tarviiko näihin vaatteisiin laittaa huuhteluainetta?

V1 J: EI tarvii.

Kuulemattomuus ei useinkaan johdu vain pitkästä välimatkasta, melusta tms., vaan useammin siitä, että A:n kysymys on odottamaton eli aloittaa koko keskustelun tai ainakin selvästi uuden puheenaiheen, minkä vuoksi B ei ole voinut valmistautua kysymykseen eikä siksi löytää sille relevanttia tulkintaa. (Toinen asia on, että B saattaa pyytää toistoa myös ehtiäkseen miettiä vastausta.)

B voi paitsi pyytää A:ta toistamaan myös kysyä tämän kysymyksestä puuttuvaa pakollista lauseenjäsentä, kuten esimerkissä 2 objektia.

2)

[Jukka tulee kaupasta. Keskustelun alku]

K1 Saila: ostitko?

K2 Jukka: ostinko mitä?

V2 S: ostitko suklaata?

V1 J: ostin

S: kiva

J: ostinkin parhaasta päästä [tuo S:lle
levyn erikoisen hyvää suklaata]

S: voi kiitos!

Todennäköisesti Jukka ei pyydä puuttuvan jäsenen täydentämistä pelkästään siksi, että Sailan kysymys on syntaktisesti epätäydellinen, vaan siksi, että ymmärtäisi, mitä asiaintilaa kysymys oikein koskee. Vastakysymyksen syynä ei siis ole ensisijaisesti lauseenjäsenten puuttuminen sinänsä, vaan ongelma aiheutuu vain silloin, kun kuulijalla ei ole niin paljon tietoa, että hän pystyisi täydentämään ellipsin pragmaattisen tietonsa nojalla, kuten kysyjä on luullut. Esimerkissä 2 Saila luottaa siihen, että Jukka pystyisi tulkitsemaan puuttuvaksi objektiksi "suklaata", koska suklaan ostamisesta on ollut puhetta, ennen kuin Jukka on lähtenyt kauppaan. Jukka on kuitenkin ostanut paljon muutakin kuin suklaata, eikä suklaa siksi ole hänen ajatuksissaan yhtä aktivoituneena kuin Sailan mielessä. (On tietenkin mahdollista, että Jukka syystä tai toisesta vain teeskentelee ymmärtämätöntä.)

Samalla tavalla kuin syntaktisesti pakollisia lauseenjäsentä B voi kysyä myös valinnaisia. Tällöin ongelmaa ei voi lainkaan aiheuttaa kysymyksen syntaktinen epämuodostuneisuus, vaan syynä vastakysymykseen on tilanteisen merkityksen epäselvyys. Varsinkin kysytyn asian sitominen aikaan ja paikkaan tuottaa usein ongelmia. Esimerkissä 3 Annen kysymys (K1) on yllättävä eikä Ellu siksi kuule sitä vaan pyytää toistoa. Anne toistaa kysymyksensä ja lisäksi täydentää sitä (V2). Ellu ei kuitenkaan vielä osaa vastata, vaan tarkistaa toisella vastakysymyksellä (K3), tarkoittaako Anne käyttämällään preesensmuodolla puhehet-

keä vai jotain myöhempää ajankohtaa. Vasta ajankohdan selvittyä Ellu pystyy vastaamaan (V1) Annen kysymykseen.

3)

[Keskustelun alku.]

K1 Anne: tuut sie ellu?
 K2 Ellu: mitä?
 V2 A: tulet sä (näsmälle)?,
 K3 E: nyt?
 V3 A: huomen.
 V1 E: tulen, tulen

Usein B kysyy vastakysymyksen myös siksi, ettei löydä tarkoitetta, johon A on käyttämällään ilmauksella viitanut (esim. 4). Tällöinkään kysymyksen muodossa ei ole mitään vikaa, mutta B ei vain ymmärrä, mitä kielenulkoista asiaintilaa A:n kysymys koskee.

4)

[Uusi aihe.]

K1 Irma: onks sul puol tuntii toi?.
 K2 Saila: mik/ä?/
 V2 I: /r/uokis,
 V1 S: ei ku mul on kato, mähän oon tuntityöläinen (ja) mullon ihan omalla ajalla niin kauvan ku huvittaa tai nii vähä aikaa (eikä sillä tavalla oo). itse asiassa mä, loppujen lopuks kuitenkin, kotona sitten luin, tai kertasin sitä vähäsen ja, sitte mä söin loppujen lopuks ennen ku mä tulin töihin, että mää tulin ihan nyt tähän kahvitaukoo pitää sitte.

Nytkin ongelma on A:n ennako-olettamuksessa: hän on luottanut siihen, että B:llä on tarpeeksi yhteistä tietoa oikean tarkoitteen löytämiseksi. Esimerkissä 4 Irman kysymyksen eksistentiaalipresuppositio "Sailalla on ruokatunti" on Sailan uskomuksen vastainen, eikä Saila juuri uskomusten erilaisuuden vuoksi pysty tulkitsemaan viittausta, vaan joutuu kysymään vastakysymyksen.

Epäselvää voi olla myös se, miksi A kysyy. Esimerkissä 5 Jukka todennäköisesti ymmärtää Sailan kysymyksen tähtävään sukkiin pyytämiseen. Sen sijaan hän ei ymmärrä, mihin Saila sukkiä tarvitsisi, ja joutuu siksi kysymään vastakysymyksen miten niin? (K2). Saila ei siis ole varmistanut, että Jukalla on riittävästi relevanttiin tulkintaan

johtavia taustatietoja eli tässä tapauksessa tietoa nukketeatterin sukantarpeesta. Sailan antama selitys (V2) ei kuitenkaan vielä riitä Jukalle, ja tämä vastaakin vasta saatuaan mielestään riittävän määrän vastaamisen kannalta relevanttia tietoa (V3).

5)

[Keskustelun alku.]

K1 Saila: onks sulla muuten, pois heitettäviä sukkiä?
 K2 Jukka: ai miten niin?
 V2 S: [naurahtaa] tuohon tarvittisivat, siihen lastennäytelmään, nukketeatteriin sukkiä?
 K3 J: sukkiä?
 V3 S: niin, niillä on joku sukumummo tai jota-kin, ja ne tarttis siihen paljon sukkiä
 V1 J: ei mulla nyt taia olla
 S: joo, ei sun tartte, mää vaan aattelin

B voi kysyä vastakysymyksen myös silloin, kun hän ei osaa vastata A:n kysymykseen, vaikka täysin ymmärtääkin sen ja sen tilanteisen relevanssin. Tällöin hän kysyy A:lta tietoja, jotka auttavat löytämään oikean vastauksen. Tällaisissakin tapauksissa A on erehtynyt B:lle oletta- miensa taustatietojen suhteen, koska muuten B osaisi vastata heti. Esimerkissä 6 lipunmyyjän kysymyksen (K1) ja asiakkaan vastakysymyksen (K2) vastausten suhde on yhden suhde yhteen eli molemmilla kysymyksillä on sama vastaus. Vastakysymykselle voi siis antaa tulkinnan "haluaisin varata liput sille päivälle, jolloin teillä on seuraavan kerran vapaata" (tätä vastausta ei kuitenkaan tässä anneta suoraan).

6)

[Puhelimessa.]

Asiakas: haluaisin [näytelmän esitykseen] varata pari lippua, tai oikeastaan neljä
 K1 lipunmyyjä: millekähän päivälle?
 K2 A: millon teillä on seuraavan kerran vapaata?
 V2 L: keskiviikko torstai ja perjantai on täynnä mutta lauantaina on tilaa.
 K3 A: jaa-a, jos ottas, lauantainahan teillä on kaksi esitystä?
 V3 L: kello neljätoista ja kahdeksantoista kolmekymmentä.
 V1 A: mä otan siihen puoli seitsemän neljä lippua joista kaksi opiskelijaa
 L: selvä [jatkuu]

Kaikissa edellisissä esimerkeissä A vastaa B:n kysymykseen antamalla B:ltä puuttuvat tiedot, minkä jälkeen B vastaa A:n kysymykseen. Tällöin vastakysymys ja sen vastaus muodostavat kysymyksen ja sen vastauksen väliin upottuvan välijakson (ks. Schegloff 1972; Merritt 1976: 348):

A:	K1
B:	K2
A:	V2
B:	V1

3. Vastakysymys korjausaloitteena

Koska B vastauksen vastakysymykseensä saatuaan pystyy vastaamaan A:n kysymykseen, vaikkei olekaan pystynyt vastaamaan tähän heti A:n kysyttyä sen, on A siis antamalla puuttuvaa tietoa onnistunut korjaamaan kysymystään niin paljon, että siihen vastaaminen on mahdollista. Näin ollen vastakysymystä voi pitää korjausaloitteena, joka saa A:n korjaamaan kysymystään. Schegloffin ym. (1977) mukaan korjaamisessa vallitsee sellainen suositumusjärjestys, että puhujan A heti itse tekemä korjaus on ensisijainen B:n tekemään nähden. Jos A ei korjaa oma-aloitteisesti heti tai edes vuorojen välisessä siirtymätilassa, B voi tehdä korjausaloitteen seuraavassa vuorossa. Vasta ellei aloitekaan johda korjaukseen, B korjaa suoraan. Ennen aloitetta B saattaa pitää ainakin pienen tauon antaen näin A:lle mahdollisuuden korjata myös oma-aloitteisesti. Tällainen tauko on havaittavissa molemmissa nauhoitetuissa esimerkeissä (esimerkissä 3 vuorojen V2 ja K3 ja esimerkissä 4 vuorojen K1 ja K2 välissä).⁴ Koska A ei korjaa oma-aloitteisesti, B joutuu tekemään korjausaloitteen. Jos A ei tästä huolimatta korjaa tarpeeksi, B korjaa suoraan, kuten esimerkissä 4 A:n kysymyksen eksistentiaalipresuppositiota.³

Koska B pyytää vastakysymyksellä tietoa, jota hän tarvitsee voidakseen vastata, vastakysymys ja sen vastaus yhdessä muodostavat vastaamisen edellytyksiä kartoittavan

ns. esijakson (presequence, ks. Schegloff 1972: 109-114). Itse vastakysymys puolestaan on vastauksen esikysymys, siis esivastaus. Tällaisen esivastauksen avulla B paitsi pyytää kysymyksen tulkintaan tarvittavaa tietoa myös varmistaa, ettei jäljestä päin joudu itse korjaamaan vastaustaan tai ettei A korjaa sitä. Niinpä jos Ellu esimerkissä 3 luottaisi arvaukseensa ja olettaisi Annen tarkoittavan puhehetkeä, hän ehkä vastaisikin kieltävästi ja joutuisi korjaamaan vastaustaan, kun ilmenisi, että Anne tarkoittaakin vasta seuraavaa päivää. Esimerkissä 6 vaarana olisi, että lipunmyyjä korjaisi asiakasta suoraan, ellei tämä varmistaisi vastauksen kelpaavuutta vastakysymyksellä. Jos asiakas nimittäin heti vastaisi haluavansa liput sellaiseksi päiväksi, jolloin näytöntö on loppuunmyyty, myyjä joutuisi korjaamaan vastausta. Jopa esimerkissä 5 vastakysymykset ovat tarpeen, vaikka Jukan luulisikin tietävän vastauksen omia sukkiiaan koskevaan kysymyksen tarvitsematta udella Sailan tarkoituseriä. Vastakysymys on tarpeellinen tässäkin esimerkissä, sillä oletettavasti Jukka arvioi sukkiensa "poisheitettävyyden" sen mukaan, kuinka tärkeänä hän pitää Sailan sukantarvetta.

4. Vastakysymys vastauksena

Esivastauksena toimimista voi pitää vastakysymyksen ensisijaisena, tunnusmerkittömänä tehtävänä. Joskus A kuitenkin päättelee jo tästä esivastauksesta myös varsinaisen vastauksen. Tällöin vastakysymys siis toimii ns. epäsuorana puheaktina (ks. esim. Searle 1975): ei kysymyksenä, kuten sen muodosta voisi päätellä, vaan vastauksena. Tällöin vastakysymyksen vastaus ja ensimmäisen kysymyksen vastaus jäävät elliptisiksi. (Ks. Levinson 1983: 356-364 ja siinä mainitut lähteet; vrt. myös Churchill 1978: 80.)

Esimerkissä 7 Saila vastaa Jukan miten niin? -vastakysymyksen selventämällä kysymystään, mutta reagoi toiseen

vastakysymykseen miksei olis saunaa? aivan kuin Jukka olisi vastannut myönteisesti korjattuun K1:een onk sulla saunaa.

7)

[Uusi aihe.]

K1 Saila: mites sulla muuten on, tän viikon torstaina?
 K2 Jukka: miten niin?
 V2 S: onk sulla saunaa, eiku,
 K3 J: miksei olis saunaa?
 --> S: niin minullakin, tarkotan määkin pääsen pitkästä aikaa, saunaan
 J: hyvä

A voi tulkita miksi ei -vastakysymyksen joko/tai -kysymyksen jälkeen myönteiseksi vastaukseksi, koska se osoittaa, ettei B:n tiedossa ole mitään perustetta kielteiselle vaihtoehdolle ja että vastaus siten hänen tietojensa mukaan ei voi olla muunlainen kuin myönteinen. Ellei A:kaan tunne mitään perustetta, hänen vastauksensa B:n vastakysymykseen kuuluisi "ei miksikään", "ei ole mitään syytä siihen, ettei Jukalla olisi saunaa". A voisi antaa tällaisen B:n kysymyksen presupposition kiistävän vastauksen ääneenkin, ja B voisi sen jälkeen vastata A:n kysymyseen. Esimerkin 7 loppuosa kuuluisi tällöin seuraavasti:

7')

K1(V2)S: onk sulla saunaa, eiku,
 K3 J: miksei olis saunaa?
 [V3 S: ei miksikään]
 [V1 J: on]
 S: niin minullakin, tarkotan määkin pääsen pitkästä aikaa, saunaan
 J: hyvä

Todellisuudessa Saila ei kuitenkaan vastaa Jukan vastakysymykseen (K3) eikä Jukka Sailan ensimmäiseen, vuorossa V2 korjattuun kysymykseen, vaan V3 ja V1 jäävät elliptisiksi. Niitä ei tarvitse lausua ääneen, koska ne ovat pääteltävissä tilanteen perusteella.

Samaan tapaan kuin miksi-kysymys toimii myös muu presupposition tai implikaation perusteita kysyvä vastakysymys. Esimerkissä 8 Saila tulkitsee tällaisen vastakysymyksen kielteiseksi vastaukseksi joko/tai -kysymykseensä. Tämä

on mahdollista, koska Jukan vastakysymys osoittaa, ettei Jukka tiedä miten myönteisen vastauksen välttämätön ehto voisi täyttyä (aine ei voi olla pilaantunutta, ellei mikään saa sitä pilaantumaan), eikä Sailakaan pysty vastaamaan vastakysymykseen sen presupposition säilyttäen. Sailan antama palaute kuitenkin osoittaa, ettei hän ole kielteisestä vastauksesta aivan varma (ehkä), vaan epäilee edelleen, että jokin voisi saada Koskenkorvan pilaantumaan, vaikkeivät hän ja Jukka pilaantumisen aiheuttajaa tunnekaan (tai sitten hän ei vain halua myöntää, että hänen kysymyksensä on ollut epärelevantti).

8)

[Suunnittelevat seuraavan illan juhlien juomia.]

Jukka: niin ja tuolla kaapissa on se puolikas koskenkorvaa
 K1 Saila: onkohan se pilaantunutta?
 K2 J: mikä senkin sais pilaantumaan, kysynpä vaan.
 --> S: ehkä se ei oo pilaantunutta

Täydennettynä esimerkki 8 olisi seuraavanlainen:

8')

K1 S: onkohan se pilaantunutta?
 K2 J: mikä senkin sais pilaantumaan, kysynpä vaan.
 [V2 S: ei mikään]
 [V1 J: ei ole]
 S: ehkä se ei oo pilaantunutta

Periaatteessa myönteinen miksi-kysymys voitaisiin samalla tavalla tulkita kielteiseksi vastaukseksi. Aineistoni mukaan kuitenkin kielteisenä vastauksena käytetään yksinomaan ehtoa täsmällisemmin kysyvää vastakysymystä (kuten esimerkissä 8), kun taas myönteisenä vastauksena miksi ei? on konventionaalistunut (tosin sen muoto voi vaihdella: miksei tai miksen on tavallinen, mutta myös varsinkin ehdotusten jälkeen tällainen vastakysymys sisältää liitepartikkelin ja kuuluu miksipä ei tai miksikäs ei).

Perusteita kysyvä vastakysymys on tulkittavissa vastaukseksi myös hakukysymyksen jälkeen. Tällöin se kiistää K1:n presupposition. Esimerkissä 9 Aune vuoron 3 alussa esittää Elsan vastakysymyksestä tulkinnan (ei munkaan

mielestä), että Elsa tarkoittaa sillä vastausta "ei sanassa kauaskantoinen ole tietääkseni mitään vikaa".

9)

[Kahvipöydässä.]

K1 Aune: mitä vikaa semmosessa sanassa on kun kauaskantoinen?
 K2 Elsa: miksi siinä pitäis olla mitään vikaa?
 ---> A: ei munkaan mielestä mutta terho on muuttanut virittäjään [selittää]
 E: [vastaa kertomalla, mitä vikaa sanassa mahdollisesti on]

Toisin sanoen esimerkin voisi täydentää seuraavasti:

9')

K1 Aune: mitä vikaa semmosessa sanassa on kun kauaskantoinen?
 K2 Elsa: miksi siinä pitäis olla mitään vikaa?
 [V2 A: ei miksikään]
 [V1 E: ei mitään]
 A: ei munkaan mielestä mutta terho on muuttanut virittäjään [selittää]
 E: [vastaa kertomalla, mitä vikaa sanassa mahdollisesti on]

Myös myöntömuotoisen vastakysymyksen kielteinen pronomini mitään pro jotain implikoi, ettei Elsa usko K1:n presupposition voimassaoloon. Aune ei kuitenkaan hyväksy kysymyksensä presupposition kiistämistä, vaan vastaa vastakysymykseen perustelemalla presupposition (V2 terho on muuttanut virittäjään). Molempiin kysymyksiin on tässä esimerkissä siis kaksi vastausta, ensin elliptiset V2 "ei miksikään" ja V1 "ei mitään" sekä toiseksi ääneen lausutut terho on muuttanut virittäjään (V2) ja Elsan tämän jälkeen antama vastaus (V1). Näin kysyjä voi kohdella vastakysymystä yhtäikaa sekä kysymyksenä että vastauksena.

Vastauksen voi päätellä myös siitä, että B pyytää vastauksen etsimiseksi tarpeellista tietoa. Tällöin vastakysymyksen toimiminen vastauksena perustuu siihen, että A:n kysymyksen vastaus on paralleelinen vastakysymyksen vastauksen kanssa (vrt. esim. 6). Esimerkissä 10 vastakysymyksen vastaus on annettu juuri ennen Sailan kysymystä miks sä lyöt mua?, minkä vuoksi Jukalla on täysi syy olettaa Sailan tuntevan sen ja tietävän, että Jukka

tuntee sen. Koska Jukka ei kuitenkaan ole aivan varma, ymmärtääkö Saila kysymysten ja niiden vastausten paralleelisyyden, hän vastaa Sailan kysymykseen suoraankin (musta on kiva lyödä sua).

10)

[Saila potkii Jukkaa.]

Jukka: miks sä potkit mua?

Saila: musta on kiva potkia sua.

[Jukka lyö Sailaa]

K1 S: miks sä lyöt mua?

K2+V1 J: miks sä potkit mua? musta on kiva lyödä sua.

Tässä esimerkissä elliptiseksi jää siis vain V2:

10')

K1 S: miks sä lyöt mua?

K2 J: miks sä potkit mua?

[V2 S: musta on kiva potkia sua]

V1 J: musta on kiva lyödä sua.

Perustelujen kysyminen ja paralleelisuus eivät ole täysin erillisiä ilmiöitä, kuten seuraavia esimerkkejä 11a-11c vertaamalla voi havaita (a on aito, b ja c sen muunnelmia):

11a)

K1 A: onko kukaan menossa autolla keskustaan päin?

K2 B: kellä täällä nyt autoo olis?

[V2 A: ei kellään]

[V1 B: ei ole]

11b)

K1 A: kuka on menossa autolla keskustaan päin?

K2 B: kellä täällä nyt autoo olis?

[V2 A: ei kellään]

[V1 B: ei kukaan]

11c)

K1 A: kuka on menossa autolla keskustaan päin?

K2 B: kellä (täällä nyt) on auto?

[V2 A: leilalla]

[V1 B: leila]

Kaikissa tapauksissa A voi päätellä V1:n K2:n oletetusta, mutta elliptiseksi jäävästä vastauksesta. Tätä elliptistä vastausta voi pitää Sperberin ja Wilsonin (1986: 194-195) olettamana implikoituna premissinä, jonka kuulija etsii muististaan tai ympäristöstä (kuten esimerkissä 11

A B:n vastakysymyksen vaikutuksesta muistaa tai huomaa, ettei kellään ole autoa). Käyttäen premissinä tätä etsimäänsä premissiä ja sitä, että B:n vastakysymys on vastauksen (V1) paikalla kysymystä (K1) seuraavassa vuorossa, A sitten voi päätellä kysymyksensä vastauksen (V1) eli Sperberin ja Wilsonin terminologiaa käyttäakseni "tehdä implikoidun johtopäätöksen".

Sperberin ja Wilsonin (mt.: 199) mukaan yhdellä lausumalla voi olla useita, erivahvuisia implikatuureja. Näiden vahvuus riippuu siitä, kuinka paljon ponnistusta niiden päättelemiseen vaatii: implikatuuri on sitä vahvempi, mitä enemmän puhuja rohkaisee kuulijaa sen päättelemään ja mitä vähemmän päätelmä siten on vain kuulijan vastuulla. Juuri kysymisen relevanssia kysyvät vastakysymykset tulkitaan usein vastauksiksi, koska relevanssin tunteminen ei ole kysymyksen ymmärtämiseksi ja siihen vastaamiseksi yhtä välttämätöntä kuin kysymyksen kuuleminen ja itse kysytyn asian (kysyttävän proposition) ymmärtäminen. Näin ollen on epätodennäköistä, että relevanssia koskeva vastakysymys olisi tarkoitettu vain aidoksi kysymykseksi.

Vastaavasti kysymyksen muotoa tai merkitystä kysyvä vastakysymys on vain harvoin tulkittavissa vastaukseksi, ja jos A tällaisen vastakysymyksen niin tulkitsee, tulkin-ta on yleensä selvästi hänen vastuullaan. Päätelmään johtavana premissinä ei myöskään ole vastakysymyksen oletettu vastaus, kuten esimerkeissä 7 - 11. Niinpä esimerkissä 12 Tean referenssin selvennystä pyytävästä vastakysymyksestä tekemä tulkinta, että Saila ei tiedä vastausta K1:een, on väärä. Tätä osoittaa se, että Tean osoitettua tulkintansa Saila yrittää vastata (vuoro 4: täällä on nää) ja selvittää vastakysymystään (tarkotatko sää näitä ulkomaan-). Tässä esimerkissä vastakysymyksen virheellinen tulkinta perustuu siihen, että ellei Saila tunne kyseessä olevaa tarkoitetta, ei hän voi myöskään kertoa tarkoitteen sijaintia. Implikoituna premissinä on

siis se, ettei Saila tunne ilmauksen paikannimet tarkoitetta, eikä suinkaan vastakysymyksen oletettu vastaus: esimerkiksi olettamalla vastakysymyksen vastaukseksi "ei mitkään paikannimet" Tea ei voisi päätellä, ettei Saila tiedä vastausta K1:een, vaan korkeintaan sen, ettei "paikannimiä" ole olemassakaan.

12)

[Keskustelun alku.]

- K1 Tea: saila tiiäksinä onko paikannimet [kirja] täällä jossain?
- K2 Saila: mitkä paikannimet?
- T: ai sinäkään et tiedä.
- S: täällä on nää, tarkoitatko sää näitä ulkomaan-
- T: [tulee huoneeseen] ai ne on täällä, tiedätkö onko tässä myös johdoksia?
- S: ei jos ne ei oo paikannimiä, siinä on vaan semmoset jotka on kartoissa.

Kun A tulkitsee vastakysymyksen vastaukseksi ja jättää vastaamatta siihen, hän osoittaa samalla, ettei enää odota vastausta omaankaan kysymykseensä. Hän siis korjaa kysymystään perumalla sen kokonaan. Koska vastakysymys vastauksena aina kuitenkin on vain implikatuuri, tällainen vastaukseksi tulkinta eli peruminen jää A:n vastuulle. Siksi B voi halutessaan väittää, ettei tarkoittanut vastakysymystä vastaukseksi vaan kysymykseksi (kuten esimerkissä 12).

Koska vastakysymys vastauksena on implikatuuri, A myös voi halutessaan kohdella sitä aitona kysymyksenä ja vastata siihen, vaikka B olisikin tarkoittanut sen epäsuoraksi vastaukseksi (vrt. Searle 1975: 68 - 69; Schmidt-Radefeldt 1977: 381). Niinpä Saila esimerkissä 13 antaa Jukan miksei-vastakysymykseen vastauksen, joka osoittaa K1:n relevantiksi. Tämän jälkeen Jukka vastaa Sailan kysymykseen kieltävästi ("en ota takkia"), vaikka miksi ei? -vastakysymyksen perusteella hänen voisi odottaa vastaavan myönteisesti.

13)
 [Ulos lähdössä. Jukka on juuri pannut takin ylleen, vaikka ulkona lämmintä yli 20 astetta.]
 K1 Saila: et kai sä ota takkia?!
 K2 Jukka: miksen ottas?
 V2 S: siellähän on niin LÄMMIN!
 V1 J: no voinhan mä ottaa sen pois [ottaa pois]

Vastaamalla epäsuorasti B siis varaa itselleen mahdollisuuden tarvittaessa vastata toisinkin kuin vastakysymyksestä voisi päätellä. Näin hän välttää sitoutumasta vastaukseen, josta ei ole aivan varma, ja välttää siten mahdollisuuden, että joutuisi korjaamaan vastaustaan jäljestä päin. Tämä käy selvästi ilmi verrattaessa esimerkkiä 13 seuraavaan sen muunnelmaan, jossa Jukka joutuu vaihtamaan vastauksensa päinvastaiseksi:

13')
 K1 S: et kai sä ota takkia?!
 [K2 J: otan]
 V2 S: siellähän on niin LÄMMIN!
 V1 J: no voinhan mä ottaa sen pois [ottaa pois]

5. Lopuksi

Se, että A voi mitä tahansa vastakysymystä kohdella kysymyksenä mutta ei välttämättä vastauksena, todistaa sen puolesta, että vastakysymyksen primaarinen tehtävä on toimia vastauksen edellytyksiä kartoittavana esivastauksena eikä varsinaisena vastauksena, vaikka vastakysymys esitetäänkin vastauksen paikalla heti kysymyksen jälkeisessä vuorossa ja vaikka sen joskus voikin tulkita vastaukseksi.

Tulkittiinpa vastakysymys kysymykseksi tai vastaukseksi, se osoittaa aina, että B pitää A:n kysymystä jollain tavoin epärelevanttina, koska muuten hän olisi voinut vastata suoraan. Epärelevanttius aiheutuu joko siitä, että vastaus on niin itsestään selvä, että A:n pitäisi itsekään tietää se, tai siitä, että B:ltä puuttuu niin paljon tietoa, ettei hän pysty heti vastaamaan. Vastakysymyksen tehtävä on antaa A:lle mahdollisuus korjata kysy-

mystään, kunnes B pystyy vastaamaan, tai tehdä vastaa-
minen tarpeettomaksi peruuttamalla koko kysymys. Vasta-
kysymys siis auttaa B:tä pääsemään eroon A:n häneen
kohdistamasta vastauksen odotuksesta. Esivastauksena se
auttaa poistamaan etukäteen mahdolliset korjattavat
seikat ja suojelee siten B:tä siltä, että hän joutuisi
korjaamaan vastaustaan sen jo annettuaan.

Viitteet

1. Käsittelen aihetta laajemmin Helsingin yliopiston
suomen kielen laitokseen tekemässäni pro gradu -tutkiel-
massa "Vastakysymysten käyttö keskustelussa". Aineistona
ovat useista eri arkikeskusteluista kerätyt noin 300
esimerkkiä, joista jokainen sisältää vähintään A:n kysy-
myksen ja B:n vastakysymyksen sekä näiden mahdolliset
vastaukset. Osan aineistosta olen merkinnyt muistiin
suoraan kuulemistani keskusteluista niitä nauhoittamatta,
osan litteroinut itse nauhoittamistani keskusteluista ja
osan poiminut Anna-Liisa Niemisen suomen kielen sanastus-
työtään varten vuosina 1980 - 1981 äänittämistä nauhoista.
Tässä esitetyistä esimerkeistä numero 3 on Niemisen
nauhoista ja numero 4 omistani, loput ovat nauhoittamatto-
mia. Kiitän filosofian lisensiaatti Niemistä siitä, että
hän on luovuttanut nauhansa käyttööni.

2. Apua voi tietenkin pyytää kaikenlaisten ja kaiken-
laisiin tarkoituksiin käytettyjen lausumien eikä vain
kysymysten tulkintaan. Koska kysymys kuitenkin yleensä
vaatii tietynlaista reaktiota, vastausta, sen oikein
tulkitseminen on vuorovaikutuksen sujuvan jatkumisen
kannalta välttämättömämpää kuin yksittäisen väitteen
ymmärtäminen. Se, ettei kuuliija ymmärrä kysymystä, paljas-
tuu nimittäin heti epärelevanttina vastauksena, mutta
väitteen väärä tulkinta voi jäädä kokonaan huomaamatta.

3. Litterointimerkinnot ovat seuraavat: pilkku tarkoittaa
lyhyttä taukoa, piste pitempää, yhdysmerkki kesken jäävää
ilmausta (ja myös tavutusta), isot kirjaimet voimakasta
painoa, vinoviivat päällekkäispuhuntaa, kaarisulkeet
epäselvää jaksoa ja hakasulkeet litteroijan selitystä.
K1 on A:n kysymys, K2 vastakysymys, K3 mahdollinen toinen
vastakysymys ja V1, V2 ja V3 näiden vastaukset. Keskuste-
lijoiden nimet on muutettu.

4. Mahdollisesti muissakin esimerkeissä tauko on todelli-
suudessa esiintynyt, vaikka sitä ei litterointitekniikan
alkeellisuuden vuoksi olekaan merkitty muistiin.

3. Kuten tulkinta-apua voi pyytää minkä tahansa lausuman
eikä vain kysymyksen tulkitsemiseksi, voi tietenkin myös
korjaaminen kohdistua kaikentyyppeihin lausumiin.

Lähteet

- Churchill, Lindsey 1978: Questioning strategies in sociolinguistics. - Series in sociolinguistics. Newbury House Publishers, Rowley, Mass.
- Goffman, Erving 1976: Replies and responses. - Language in Society 5.
- Levinson, Stephen C. 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
- Merritt, Marilyn 1976: On questions following questions in service encounters. - Language in Society 5.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail 1978: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. - Studies in the organization of conversational interaction. (Ed. by J. Schenkein.) Academic Press, New York. [Muunnelma samannimisestä artikkelista, joka ilmestyi Language-lehdessä 1974.]
- Schegloff, Emanuel A. 1972: Notes on a conversational practice: formulating place. - Studies in social interaction. (Ed. by David Sudnow.) The Free Press, New York.
- , Jefferson, Gail & Sacks, Harvey 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. - Language 53.
- Schmidt-Radefeldt, Jurgen 1977: On so-called 'rhetorical' questions. - Journal of Pragmatics 1.
- Searle, John R. 1975: Indirect speech acts. - Syntax and Semantics 3. (Ed. by P. Cole & J. Morgan.) Academic Press, New York.
- Sperber, Dan & Wilson, Deirdre 1986: Relevance. Communication and cognition. Basil Blackwell, Oxford.
- Stenström, Anna-Brita 1984: Questions and responses in English conversation. - Lund Studies in English 68. CWK Gleerup, Lund.